
SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA

Rimay János Anjou-kori magyar imádságoskönyve

Rimay János az 1610-es években bevezetőt írt Balassi Bálint verseinek általa tervezett kiadásához. Ebben megemlítette a 14. század végén uralkodó Anjou Mária magyar király és királyné magyar nyelvű imádságoskönyvét, mert annak nyelvezetét Balassiéval hasonlította össze. Rimay hivatalos követjárása idején, 1609-ben több mint fél esztendőt töltött el a török uralom alatt álló budai várban, ahol többször tárgyalt Kadizade Ali pasával. Talán ekkor nyílt lehetősége arra, hogy az egykori királyi palotából valamilyen fondorlatos módon kihozza az Anjou-kori imakönyvet. Ez a kézirat régebbi volt a Nyelvemléktár ma ismert legkorábbi kódexeinél. Balassi nem a semmiből teremtette meg a maga költői nyelvét, Rimay pedig kíváncsi volt ennek előzményeire, ezért érdeklődött a maga koránál jóval régebbi szövegek iránt. A 16. század elejére a szerelmes és istenes énekek alapszavai és kifejezései már nagyrészt megszülettek a kódexirodalom fordítóinak leleményessége folytán. A Rimay által a magyar nyelv ékességeként emlegetett Balassi-versek nyelvi előzményeinek felderítése máig is elvégzendő feladat maradt.

Kulcsszavak: Rimay János, Anjou Mária királynő, imádságoskönyv, Buda, Balassi Bálint

A régi magyar irodalomban több olyan feljegyzés maradt fenn, amely lappangó, vagy elveszett kéziratról, illetve nyomtatott könyvről tudósít. Ezek egyikéről Rimay János (1569–1631) emlékezett meg, aki úgy próbálta felmagasztalni Balassi Bálintot (1554–1594), hogy kifinomult nyelvezetét – verseinek tervezett kiadása elé szánt, az 1610-es években fogalmazott bevezető írásában – jóval korábbi magyar nyelvű szövegekkel vetette egybe. A vizsgálódáshoz egy Anjou-kori magyar imádságos könyvecskét hozott fel példaként:¹

¹ RIMAY (1955: 42).

Mert, ha meggondolom és vizsgálom, ezelőtt két-háromszáz esztendővel, fő dolgok állapotjában való munkákban is mint írtanak magyar nyelven az magyarok, ennek az szép magyarság eleven hangjának az sem füsti, sem árnyéka nem lehetne, holott semmi tudomány részének gyenge fékét sem arányozhatni, hogy nyúthatna és mutatna valamelike magában. Mutathatnék Mária király és királyné asszony kezibe forgott oly imádságos magyar könyvecskét is, aki minden magyarságával és tudományával savanyú fekete kökénye sem lehetne ennek az szép pirossággal gyönyörködtető, tudomány ékességivel elvegyített, teljes magyarságú megért cseresznyének; az szerint való résziben mondom, melyben teológiának természetit és állapotját viseli s foglalja magában.

Rimay ismertetőjéből az világlik ki, hogy a kéziratos könyvecske hajdani tulajdonosa az 1382-től 1385-ig királyként uralkodó Anjou Mária volt.² Nagy Lajos leánya 1387-től 1395-ig királynéként lett társuralkodója férjének, Luxemburgi Zsigmondnak. Vajon hogyan kerülhetett Rimay János kezébe ez a 14. század végi magyar nyelvű imádságoskönyv, amely régebbi volt a *Nyelvemléktár* ma ismert legkorábbi kódexeinél? Úgy véljük, hogy Rimay a konstantinápolyi követjárását követő, hónapokig tartó budai tartózkodása idején³ ismerhette meg ezt az akkor már több mint kétszáz éves könyvecskét.

A tizenöt éves háborút lezáró, 1606 végén megkötött zsitvatoroki béke végrehajtásának ügyében magyar királyi követség utazott 1608 nyarán Konstantinápolyba. A követeknek először Budára kellett menniük. Június 24-én érkezett oda báró Herberstein Ádám (1577–1626) orátor és társa, Rimay János, akik már aznap délben fellovagoltak a várba. Audienciára mentek Kadizade Ali budai pasához,⁴ aki ekkor kaftánt ajándékozott nekik. Ezt követően az orátor kamarazenekearának előadását Ali nagy csodálattal hallgatta meg.⁵ A pasa palotája, amelyet a törökök a Szapolyai-család hajdani nagyméretű házának átalakításával építettek

² CSAPODI (1994: 73).

³ FERENCZI (1911: 71–74; 91–103).

⁴ GÉVAY (1841: 22).

⁵ BRANDSTETTER (2001: 18–20).

fel,⁶ a vár területén, a Szent János-kapu közelében, a mai karmelita kolostor helyén állt.⁷ A pasával való érdemi tárgyalásra ugyanott csak másnap került sor. A követség titkára, Maximilian Brandstetter, aki részletes beszámolót írt utazásuk és budai tartózkodásuk eseményeiről, a találkozó színhelyéről is szót ejtett: „Amikor az orátor úr belépett a pasához (aki ezúttal egy vízre néző és szép szőnyegekkel borított, kellemes tornácon vagy erkélyen, egy tegnapihoz hasonló széken ült), az ismét felállt és néhány lépést tett az orátor úr felé. Ezután a pasa, orátor úr és Rimay úr leült, és üdvözölték egymást.”⁸

A követek még aznap, az esti órákban megtekinthették az egykori királyi palota épen maradt helyiségeit, amelyeket a törökök, látványosság gyanánt, általában megmutattak a Budán megforduló vendégeiknek. Ungnád Dávid (1535–1600) és Stefan Gerlach (1546–1612) 1572 májusában járhatta végig a palotát.⁹ Egy 1591-ben történt követjárás során pedig egy cseh apród, Mitrovicei Vratislav Vencel (1576–1635) is benézhetett a királyi kápolnába és abba a terembe, ahol Mátyás király könyvtára volt valaha.¹⁰ Rimay és társai lényegében ugyanazt láthatták ott, mint az előttük megfordult korábbi látogatók.

A követek 1608. július 1-én indultak tovább a „Fényes Portára”.¹¹ Onnan való visszatértük után, 1609. január 3-tól szeptember 22-ig, kényszerűen Budán kellett maradniuk, mert Ali pasa nem engedte tovább őket addig, amíg II. Mátyás király a törökök pénzbeli követeléseinek eleget nem tett. Ismét találkoztak a pasával, továbbra is a zsitvatoroki béke végrehajtása és a hódoltsági falvak hovatartozása ügyében tárgyaltak. Herberstein Ádám és kísérete a Víziváros egyik épen maradt épületében lakott. Rimay az ismétlődő tárgyalások menetéről részletes beszámolókat küldött Illésházy István nádornak. Mindeközben kiterjedt levelezést folytatott másokkal is; többek közt foglyok kiváltását intézte,

⁶ NÉMETHY (1878: 12).

⁷ PAPP (2013: 167–176).

⁸ BRANDSTETTER (2001: 20).

⁹ UNGNÁD (1986: 31–32; 114–115).

¹⁰ MITROVICEI (1982: 31–32).

¹¹ KOVÁCS (2005: 543–554).

és akkori mátkája apjának, Tribel Gáspárnak zólyomlipcsei birtokügyében is igyekezett közbenjárni.¹²

Ali pasa január 13-án egy Budán kívül rendezett hajtóvadászatra vitte magával a követeket. Ugyanő 1609. február 13-án Illésházy István-nak írt levelében jól érzékeltette a követek türelmetlen várakozását:¹³ „Sok ideje vagyon immár az követ úr barátunk az mi portánkról feljűvén, itt Budán létével és késődésével szintén elunták immár magokat; hihető hogy űk is nagy örömetst házokhoz haza mönnének, etc.” Forgách Zsigmond 1609. március 3-án kelt, Rimaynak írt levelében kedvezőbb képet festett a fontos küldetés mindennapjairól:¹⁴ „Értettem, hogy az Isten kegyelmedet az fínyes portáról jó egészségben meghozta, és hogy most az budai gyönyörűséges szép palotákban vígan lakozik, kit igen akarok és örülök is, hogy egészségben Isten Kegyelmeteket meghozta.” Rimay május 26-án azt a választ írta a tőle utazási beszámolót kérő Berger Illés (1562–1644) udvari történetírónak, hogy inkább szóban kívánja elbeszélni addigi viszontagságait.¹⁵

Ali pasa Herberstein Ádám kérésére 1608 júniusában előhozatta azokat a megbilincselte jeles rabokat, akik 1602-ben, Székesfehérvár törökök általi visszafoglalásakor estek fogságba.¹⁶ Róluk 1609 januárjában és márciusában újból tárgyaltak. Egyikükről, gróf Konstantin von Liechtenstein (c.1550–1614) lovaskapitányról váltságdíja mértékét illetően hosszas egyezkedés folyt, mert őt Ali pasa nagyon gazdagnak vélte. Herberstein azt bizonygatta, hogy a gróf valójában szegény, aki nem tud nagy összegű váltságdíjat előteremteni.¹⁷ Róla Wathay Ferenc (1568–c.1610) is említést tett *Székesfehérvár veszéséről való históriájában*:¹⁸ „Constantinus gróf Liechtenstein es vesze.” Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik azt az 1498-ban, Rómában kiadott ősnymtatványt, amelyet ez a budai Csonkatoronyban raboskodó gróf 1610. február 28-án kelt latin,

¹² RIMAY (1955: 261–328).

¹³ BAYERLE (1991: 161).

¹⁴ IPOLYI (1887: 181–182).

¹⁵ RIMAY (1955: 295–296).

¹⁶ BENDA–NEHRING (1978: 270; 276; 283).

¹⁷ BRANDSTETTER (2001: 18; 109–110).

¹⁸ WATHAY (1976: 28).

illetve német és olasz nyelvű bejegyzése szerint a hajdani királyi várból szerzett meg:¹⁹

Librum hunc habui ego Constantinus comes de Lichtenstein etc. ex bibliotheca, quae relicta est a regibus Hungariae in regio castro civitatis Budae tempore captivitatis meae, existens tunc in dicto castro servus captivus Achmettis Turcorum imperatoris in 8. anno captivitatis meae, anno vero salutis 1610, die vero 28. Februarii in carcere subtus terram, apud Tsciunchenthurm.

[Azaz magyarul:] Ezt a könyvet én, gróf Konstantin Liechtenstein stb. vettem birtokba abból a könyvtárból, amely megmaradt a magyar királyoktól Buda városának királyi várában, fogságom idejében, élven akkor a nevezett várban Ahmed török császár fogoly szolgájaként, fogságomnak 8. esztendejében. A megváltás 1610. esztendejében, pontosan február 28. napján, a földalatti tömlőben, a Csonkatoronynál.

1610. június 7-én, az akkor már nyolc esztendeje rabságban sínylődő német gróf budai tömlőcéből írt váltságdíjának megfizetéséért folyamodó levelet Miksa főhercegnek.²⁰ Még egy ideig ott olvasgathatta az etruszok történetét a dominikánus Giovanni Nanni által szerkesztett, a várban megszerzett könyvében,²¹ 1613-ban azonban a szultán megparancsolta a budai basának, hogy engedje szabadon a gróft, aki ennek teljesülése jeléül elküldte bilincseit a feleségének Itáliába.²²

A német gróf esete is jól mutatja, hogy nem alaptalanul híresztelték a 17. század elején azt, hogy a királyi palotában maradtak még 1541 előtt Budára került kéziratok és nyomtatott könyvek, jóllehet ezek nem Mátyás király díszes corvinái voltak, hanem többnyire a királyi kápolna papságának könyvei.²³ Rimay János 1608 júliusában, a hajdani palota bejárásakor üres termeket láthatott, mert az összehordott könyveket a törökök az épület egyik elzárt részében tárolták. 1666-ban Peter Lambeck (1628–1680) bécsi könyvtáros hivatalos engedéllyel egy föld

¹⁹ HORVÁTH (1895: 126–127).

²⁰ SCHÖNACH (1908: 158–159), AUSSERER (1911: 67).

²¹ ANNIUS (1498).

²² SLEIDANUS (1616: 95).

²³ CSAPODI (1961: 405–406).

alatti helyiségből hozhatott el három kódexet.²⁴ Buda 1686-ban történt visszafoglalásakor a tudós Luigi Ferdinando Marsigli (1658–1730) a vár romjai között keresgélve ládába halmozva talált több száz kötetet, kódexeket és nyomtatványokat, amelyek ugyancsak a királyi kápolna könyvtárának a maradékai voltak.²⁵ A Bécsbe szállított 320 könyv katalógusát 1688-ban Julius Pflugk jelentette meg.²⁶

Alvinczi Péter (1570–1634) kassai prédikátor latin nyelvű feljegyzései közt megemlítette, hogy 1605. december 12-én, amikor Bocskai István Vácra érkezett, ő csak éjjel követte a fejedelmet, mert előbb a Rákos mezejéről felment Budára, hogy megnézzze a könyvtárat, de a pasa távolléte miatt nem jutott be oda.²⁷ 1621-ben egy lutheránus szerző Csepreg veszedelméről írt históriájában kitért a budai könyvek sorsára:²⁸

Régi magyarok Mátyás királyának
Könyvei Budán még most is megvagnak,
Kiket a törökök becsületben tartnak,
Noha ők ahhoz csak semmit sem tudnak.

Egy 17. század eleji erdélyi szerző, Enyedi Pál énekéhez írt magyarázatában ezt jegyezte fel a budai könyvtárról:²⁹ „És most is Budán, az Mátyás király bibliotékája szintén úgy helyén vagyon, mint azelőtt, semmi tékozlás nem esett benne, hanem öröket rendeltek hozzá; van, aki bánik véle és gyakorta tisztítja a portól és sepri őket.”

Cserei Mihály (1667–1756) is úgy tudta *Erdélyi históriájában*, hogy 1663 őszén, Apafi Mihály ottjártakor is megvoltak még a könyvek:³⁰

Visszajövő útfokban Budára bemégyen a fejedelem, annak a régi, híres, dicsőséges magyar királyok residentiájának meglátására. Ott mind a várost, mind a várat megvizsgálván, sőt a Mátyás király fegyveres és könyvtartó házaiba is beeresztetvén (ahová a törökök kevés

²⁴ VISKOLCZ (2009: 149–188).

²⁵ CSAPODI (1984: 5–6).

²⁶ PFLUGK (1688).

²⁷ BENDA (1955: 16).

²⁸ RMKT XVII/8 (268).

²⁹ MIKÓ (1855: 204–205).

³⁰ CSEREI (1983: 55).

keresztyén embert szoktanak volt beereszteni, magok pedig nagy vigiliával őrzötték mindenkor, és sem a fegyverekhez, sem a könyvekhez különben nem nyúltanak, hanem amikor a rozsdától a fegyvereket, a portól a könyveket esztendőnként megtisztogatták).

Van bizonyíték arra, hogy a törökök a könyvek leporolását rabokkal végeztették. Alexandriai Cyrill *Expositio in Cantica Canticorum* című, az *Énekek éneke* magyarázatát tartalmazó 14. századi pergamenkódexében olvasható egy erre utaló bejegyzés:³¹

Hunc libellum quidam captivus Hungarus liberatus e turcica captivitate Buda, ibidem dum semel debuisset Bibliothecam Regiam purgasse, hunc clam etulit, et R. Comar[om]iensi Magnifico Ernesto a Kolonicz supremo Capitaneo obtulit, ille autem parochus ibidem germanicae et hungaricae Ecclesiae Michaeli Ladislao Lony ddtó 1631. 18 die Novembris.

[Azaz magyarul:] Ezt a könyvet egy bizonyos magyar fogoly, kiszabadulván a török fogságból Budán, ugyanonnan, miközben egyszer köteles lett volna kitakarítani a királyi könyvtárat, azt titkon elhozta és felajánlotta a nagyságos Kolonics Ernő komáromi főkapitánynak, ő pedig ugyanott a német és magyar gyülekezet parókusának, Lónyi Mihály Lászlónak ajándékozta 1631. november 18-án.

A honfiúsított gróf Ernst Kollonitz (1582–1639) evangélikusból 1619-ben tért át katolikussá. A soproni születésű Lónyi Mihály 1632-ig komáromi plébános volt, majd 1633-ban Batthyány Ádám udvari papja lett.³²

Beniczky Ferenc, a költő Beniczky Péter apja, aki 1614–1619 között volt váci főkapitány, Budáról hozatta el Aquinói Tamás 1502-ben Velenében kiadott Arisztotelész-kommentárját, amelyet ma Nyitrán őriznek.³³ „Én Beniczky Ferenc az hatalmas Romai Csaszarnak Második Magyar és Cseh Országgy koronás Matthias Királyunknak eö fölsiginek Waczy feő Kapythania Hozattam ezth az könyvett Budáról, az Varból prima die Novembris A. 1614.”

³¹ CSONTOSI (1878: 83–84).

³² KOLTAI (2012: 416).

³³ CSAPODI (1984: 40–41).

Szenci Csene Péter (c.1575–1622) érsekújvári református prédikátor ugyancsak 1614-ben 1 forintért vette meg a Budáról szerzett *Miscellanea theologica* című, ma Esztergomban őrzött 14–15. századi pergamenkódexet:³⁴ *Petrus Czene Szenczinus Comparauit hunc librum ex Bibliotheca Budensi a Serenissimo Rege Matthia collecta fl. 1. Anno d. 1614.*

Az énekszerző Pécselyi Király Imre (c.1590–c.1641), aki Szenci Csene Péter halála után lett Érsekújvárott református prédikátor, 1622-ben jutott hozzá a Budáról származó, *Sermones S. Leonis Papae* című 15. századi kódexhez: *Ex libris Emerici Regii Péczelii concionatoris Uyváriensis 1622.* A mára elveszett könyv eredetileg Vitéz Jánosé volt, majd 1612-ben egy Emmericus Gemmasius nevű budai prédikátoré:³⁵ *Hic liber ex Bibliotheca Mathiae Corvini Regis Ungariae, quae modo Budae captiva detinetur, eliberatus ad me devenit. Em. R. Péczeli m. p.* – Azaz magyarul: „Ez a könyv Corvin Mátyásnak Magyarország királyának könyvtárából, amely Budán csupán fogolyként maradt fenn, kiszabadítva hozzám került. Pécselyi Király Imre m. p.”

Miként a felsorolt példák is mutatják, többen is akadtak, akiknek sikerült valamilyen fondorlatos módon a titkos rejtekhelyről kicsempésztetniük egy-egy kötetet. Rimaynak is adódhatott alkalmá arra, hogy hosszúra nyúló budai tartózkodása során, talán valakit lefizetve, könyvet hozasson ki magának a palotából. Így juthatott hozzá az Anjou Mária király és királyné asszony saját kezű bejegyzésével megjelölt imádságos magyar könyvecskéhez.

Ezt a feltevést erősítheti meg Eckhardt Sándor azon véleménye, hogy Rimay csak 1609 után írhatta Balassi verseinek kiadásához szánt előszavát, mert abban olyan francia neolatin költőkre hivatkozott, akiknek a művei csupán ezen időpont után váltak ismertté számára.³⁶

A 15. század második felében Mátyás király feleségének, Aragóniai Beatrix királynénak is volt egy Ferrarában készült, latin nyelvű imádságoskönyve, amely a Szűz Mária-psalteriumot és a hozzácsatolt, főként Szűz Máriához fohászkodó vegyes tartalmú imákat tartalmaz. Hasonlók magyarul is fennmaradtak a nyelvemlékek között. Az özvegy királyné

³⁴ CSAPODI (1984: 41).

³⁵ FRAKNÓI (1878: 79–87).

³⁶ RIMAY (1955: 183).

1502-ben Itáliába visszatérve nem vitte magával ezt a későbbiekben az ausztriai Melkbe került kisméretű, díszes pergamenkódexet, amelyet a benne látható 1605-ös bejegyzés szerint Pálffy Miklós (1552–1600) adott ajándékba Koháry Péternek (1564–1632).³⁷ Az imakönyvet 1595-ben Esztergomban találták meg, miután a várost visszafoglalták a törököktől. Ekkor Pálffy Miklóst nevezték ki a vár kapitányává. Érdeemes megjegyezni, hogy Koháry Péter a fentiekben említett váci főkapitánynak, Beniczky Ferencnek volt a féltestvére.³⁸

Magyar nyelvű kódexeink többségét 13–14. századi latin forrásokból fordították. Ez a két évszázad volt a női misztika fénykora. Az Anjou Mária királynő kezében forgott imádságoskönyv azért lehetett magyar nyelvű, mert latinul nem tudó apáca vagy világi nő számára készült. Az anyanyelven írt imádságoskönyvek minden esetben magánkézben voltak, így tartalmukat is egyénileg válogatták össze a rendelkezésre álló latin nyelvű forrásokból.³⁹ 1493 körül a nagyvázsonyi pálos kolostorban készítették Kinizsi Pálné Magyar Benigna szépen díszített, magyar nyelvű imádságoskönyvét, a *Festetics-kódexet*, amely Mária kis-zsoltosmája és harminckét zsoltár fordítása mellett, magánimákat is tartalmaz.⁴⁰

1440 körül másolták le a *Jókai-kódex* lapjaira a Szent Ferencről és társairól szóló legendás történetek sorozatát, ám azokat jóval korábban, a 14. század végén apácák számára fordították magyarra.⁴¹ Ez a latin előzményeit szorosan követő és emiatt gyakorta nehézkes magyar szöveg tehát valamelyest tükrözheti a Rimay által olvasott, de azóta elveszett Anjou-kori magyar imádságos könyvecske nyelvállapotát.⁴²

Rimay elmarasztaló ítélezése a két-háromszáz esztendővel korábban magyar nyelven írt, a fő dolgok állapotjában való munkákról, abból is fakadhatott, hogy ő maga egyre inkább hosszú és cikornyás mondatokat fogalmazott. Kifejezései Balassi verseihez készült előszavában is több helyütt homályosak, vagy éppen nehezen értelmezhetőek. Költői

³⁷ CSAPODI (1960: 428–430), CSAPODI (1991).

³⁸ JAKUS (1995: 6; 25).

³⁹ LÁZS (2016: 94; 36; 370).

⁴⁰ N. ABAFFY (1996).

⁴¹ P. BALÁZS (1981).

⁴² HORVÁTH (1931: 101–109).

stílusáról Bethlen Gábor sommás véleményt fogalmazott meg Forgách Zsigmondnak küldött, 1621. február 5-én Nagyszombatban kelt levelében:⁴³ „az írás igen sok, mivel Rimai mindenkor bölcselkedik az ritmusokkal való írásban.” Az Alsósztrégovára visszavonult költő 1629. május 29-én Rákóczi Györgynek küldött levelében egy kortársának, Prágay Andrásnak (1590–1636) 1628-ban kiadott, *Fejedelmeknek serkentő órája* című Guevara-fordítását véleményezve fejtette ki az irodalommal kapcsolatos, főként Ciceróra és Justus Lipsiusra hagyatkozó nézeteit.⁴⁴ Ebben az igen hosszadalmasan értekező levélben tett említést arról, hogy házában felpredálása után 609 könyvéből csak 131 maradt meg. Ennek kapcsán azt is elmondta magáról, hogy „eleitől fogva természetemnek született ösztöne is szorgalmaztatott a könyveknek forgatására és olvasására, akinél honjában benn ülő ember örvendetesebb mulatságot nem vehet elő. Szerettem igen a könyveket, nem is adtam semmiért örömsben pénzemet, mint a jó könyvekért.”

Rimay talán sejtette azt, hogy Balassi nem a semmiből teremtette meg a maga költői nyelvét, ezért volt kíváncsi annak előzményeire, és ezért érdeklődött a maga koránál jóval régebbi szövegek iránt. Az ezekkel való összevetésre alapozta az általa a magyar nyelv ékességeként emlegetett Balassi-versek magasztalását. Az általa savanyú kökényként jellemzett hajdani vallásos szövegek valójában a kezdetet jelentették, amelyek több száz esztendeig tartó nemesítő munkát követően váltak érett cseresznyévé. A 16. század elejére a szerelmes és istenes énekek alapszavai és kifejezései már nagyrészt megszülettek a kódexirodalom fordítóinak leleményessége folytán. Balassi középkori nyelvi előzményeinek felderítése ma is elvégzendő feladat, amelyre mindeddig csak néhány kutató tett kísérletet.⁴⁵

⁴³ SZILÁGYI (1879: 241–242).

⁴⁴ RIMAY (1955: 434–441).

⁴⁵ ALEXA (1970: 285–304), TÖMÖSVÁRI (2006: 118–133), FAJT (2014: 92–103), KŐSZEGHY (2024: 13–26).

Források

- ANNIUS 1498 ANNIUS Iohannes Viterbensis [= Giovanni NANNI], *Auctores vetustissimi, vel Opera diversorum auctorum de antiquitatibus loquentium* [...] *Chronographia Etrusca et Italica. De novem institutionibus Etruscis. Quadraginta quaestiones. De primis temporibus et regibus primis Hispaniae*, Romae, Eucharius Silber, 1498. (OSZK, Régi Nyomtatványok Tára, Inc. 230.)
- AUSSERER 1911 K. AUSSERER, *Die Herren von Schloß und Gericht Castelvorno im Lagertale Val lagarina Mit 28 Textabbildungen und einem Stammbaum*, Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft „Adler“, Wien, 1911.
- BAYERLE 1991 G. BAYERLE (ed.), *The Hungarian Letters of Ali Pasha of Buda 1604–1616*, Budapest, 1991.
- BENDA–NEHRING 1978 BENDA K. – K. NEHRING, *Székesfehérvár 1602-es török ostromának naplója*, Fejér Megyei Történeti Évkönyv 12, Székesfehérvár, 1978, 269–283.
- BENDA 1955 BENDA K., *Alvinczi Péter kassai prédikátor történeti följegyzései 1598–1622*, A Ráday Gyűjtemény évkönyve, 1955, 5–26.
- BRANDSTETTER 2001 M. BRANDSTETTER – K. NEHRING (kiad., jegyz.) – DÁVID G. (jegyz.) – TÓTH L. B. (ford.), *Utazás Konstantinápolyba 1608–1609*, Kronosz Könyvek 6, Budapest, 2001.
- CSEREI 1983 BÁNKÚTI I. (kiad.), *Cserei Mihály: Erdély históriája [1661–1711]*, Budapest, 1983.
- IPOLYI 1887 IPOLYI A. (szerk.), *Alsó-sztrégovai és rimai Rimay János államiratai és levelezése*, Budapest, 1887.
- MIKÓ 1855 GRÓF MIKÓ I. (szerk., kiad.), *Függelék Enyedi Pál énekéhez*, in: *Erdélyi történelmi adatok I*, Kolozsvár, 1855, 193–217.
- MITROVICEI 1982 NAGY J. (ford.), *Mitrovicei Vratislav Vencel Viszontagságai*, Budapest – Pozsony, 1982.
- N. ABAFFY 1996 N. ABAFFY Cs. (bev., jegyz.), *Festetics-kódex, 1494 előtt, a nyelvemlék hasonmása és betűhű átírata*, Régi Magyar Kódexek 20, Budapest, 1996.
- P. BALÁZS 1981 P. BALÁZS J. (bev., jegyz.), *Jókai-kódex XIV–XV. század, a nyelvemlék betűhű olvasata és latin megfelelője*, Codices Hungarici 8, Budapest, 1981.
- PFLUGK 1688 J. von PFLUGK, *Epistola ad perillustrem atque generosissimum Vitum Ludovicum a Seckendorff* [...], *praeter fata Bibliothecae Budensis, librorum quoque in ultima expugnatione repertorum catalogum exhibens*, Jena, 1688.
- RIMAY 1955 ECKHARDT S. (szerk.), *Rimay János összes művei*, Budapest, 1955.

- RMKT XVII/8 Csepreg városának veszedelme (1621). in: KOMLOVSZKI T. – STOLL B. (szerk.), Régi Magyar Költők Tára, XVII. század, 8, Budapest, 1976.
- SCHÖNACH 1908 L. SCHÖNACH, *Ein Brief des Constantin Grafen Liechtenstein aus der türkischen Gefangenschaft 1610*, Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols, 5 (1908), 158–159.
- SLEIDANUS 1616 *Continuatio Ioannis Sleidani, das ist: Historische Beschreibung der fürnemsten Geschichten und Händel, [...] viertel theil von Anno 1611. biß auff 1616*, Frankfurt am Main, 1616.
- SZILÁGYI 1879 SZILÁGYI S. (szerk.), *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei*, Budapest, 1879.
- UNGNÁD 1986 KOVÁCS J. L. (ford., bev., jegyz.) – FENYVESI L. (jegyz.), *Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai*, Budapest, 1986.
- WATHAY 1976 NAGY L. (szerk., jegyz., utószó) – BELIA Gy. (szerk.), *Wathay Ferenc Énekes könyve*, hasonmás kiadás, Budapest, 1976.

Felhasznált irodalom

- ALEXA 1970 ALEXA K., *A misztika stíluselemei a régi magyar költői nyelvben*, Irodalomtörténeti Közlemények, 74 (1970), 285–304.
- CSAPODI 1960 CSAPODI Cs., *Beatrix-királyné Psalteriuma Melkben*, Magyar Könyvszemle, 76 (1960/4), 428–430.
- CSAPODI 1961 CSAPODI Cs., *Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára?*, Magyar Könyvszemle, 77 (1961/4), 405–406.
- CSAPODI 1984 CSAPODI Cs., *A budai királyi palotában 1686-ban talált kódexek és nyomtatott könyvek*, A MTAK közleményei 15, Budapest, 1984, 40–41.
- CSAPODI 1991 *Psalterium Beatae Mariae Virginis. Beatrix királyné imádságoskönyve*, CSAPODI Cs. kísérőtanulmánya a melki bencés apátság Cod. 2484. jelzetű kódexének hasonmás kiadásához, Budapest, 1991.
- CSAPODI 1994 CSAPODI Cs. – CSAPODINÉ GÁRDONYI K., *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt. III. Adatok elveszett kötetekről*, A MTAK közleményei 33, Budapest, 1994.
- CSONTOSI 1878 CSONTOSI J., *A Pozsonyi sz. Ferencziek tartományi könyvtárának codexei*, Magyar Könyvszemle (1878), 83–84.
- FAJT 2014 FAJT A., *Méznél édesb: 16–17. századi imádságainkról*, Napút, 16 (2014/6), 92–103.
- FERENCZI 1911 FERENCZI Z., *Rimay János (1573–1631)*, Budapest, 1911.
- FRAKNÓI 1878 FRAKNÓI V., *Vitéz János könyvtára, második közlemény*, Magyar Könyvszemle (1878), 79–87.
- GÉVAY 1841 *A budai pasák*, rendbe szedte GÉVAY A., Bécs, 1841.

- HORVÁTH 1895 *A Magyar Nemzeti Múzeumi Könyvtárának címjegyzéke I. ősnymtatványok*, leírta HORVÁTH I., Budapest, 1895.
- HORVÁTH 1931 HORVÁTH J., *A magyar irodalmi műveltség kezdetei Szent Istvántól Mohácsig*, Budapest, 1931.
- JAKUS 1995 JAKUS L., *A töröktől megszabadított Vác 1596–1622*, in: Farkas R. (szerk.), *Gazdaság- és társadalomtörténeti tanulmányok*, Studia Comitatus 25, Szentendre, 1995, 1–75.
- KOLTAI 2012 KOLTAI A., *Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén*, A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 14, Győr, 2012.
- KOVÁCS 2005 KOVÁCS J. L., „...molesta mea peregrinatio” (Rimay János diplomáciai levele 1608-as követjárásáról), *Irodalomtörténeti Közlemények*, 109 (2005/4–6), 543–554.
- KŐSZEGHY 2024 KŐSZEGHY P., *Csak egy nyelv van a szeretetre*, in: Báthori O. (szerk.), *Átjárások. A lelkeségi és a világi irodalom, illetve művészet egymásra hatása a magyar régiségben*, Budapest, 2024, 13–26.
- LÁZS 2016 LÁZS S., *Apácaműveltség Magyarországon a XV–XVI. század fordulóján. Az anyanyelvű irodalom kezdetei*, Budapest, 2016.
- NÉMETHY 1878 NÉMETHY L., *Török mecsetek Budán*, Budapest, 1878.
- PAPP 2013 PAPP A., *Rövid összefoglaló a budai pasák palotájáról*, Budapest Régiségei, 46 (2013), 167–176.
- TÖMÖSVÁRI 2006 TÖMÖSVÁRI E., *A Balassi-frazeológia és -toposzkészlet középkori előzményeihez*, in: Majorossy I. G. (szerk.), *Balassi Bálint költészete európai tükrében*, Piliscsaba, 2006, 118–133.
- VISKOLCZ 2009 VISKOLCZ N., *Peter Lambeck budai utazása a corvinákért 1666-ban*, Magyar Könyvszemle, 125 (2009/2), 149–188.

János Rimay's Anjou-period Hungarian Prayer Book

In the 1610s, János Rimay wrote an introduction to his planned edition of Bálint Balassi's poems, in which he mentioned the Hungarian prayer book by Mary of Anjou, the Hungarian queen who reigned at the end of the 14th century, since he compared its language with that of Balassi. During Rimay's official diplomatic mission in 1609, he spent over six months in Buda Castle, which was under Turkish rule at the time, where he met Ali Kadizade Pasha on several occasions. It was perhaps at this time that he had the opportunity, through certain means, to retrieve the Anjou prayer book from the former royal palace. This manuscript was older than the earliest known codices in the "Nyelvméltár". Balassi did not invent his poetic language entirely anew, and Rimay was curious about its antecedents, making him interested in texts much older than the contemporary ones. By the beginning of the 16th century, the basic words and expressions of love and religious poems had largely been created by the creativity of the translators of the codices. The task of discovering the lin-

guistic antecedents of the Balassi poems, which Rimay described as jewels of the Hungarian language, remains an ongoing challenge today.

Keywords: János Rimay, Hungarian King and Queen Mary of Anjou, Hungarian prayer book, Buda Castle, Bálint Balassi